

A SZERB DIKTATÚRA HÁROM KULTÚRTÖRVÉNYE

A DÉLSZLÁV államnak megalakulása óta nem volt sem egységes iskolarendszere, sem egységes iskolai törvényhozása, de nem volt egységes kultúrája sem. Nem volt egységes iskolarendszere, hiszen minden hozzácsatolt területe azelőtt más-más iskolarendszerrel bírt s azt egy évtized alatt átfórnálni nem sikerült. Nem volt egységes iskolai törvényhozása sem, mert bár a tizenkét év alatt, az egységes törvényhozással kísérleteket is tett a belgrádi államhatalom, e kísérletei mindig megbuktak a csatolt területek szervezett és hangos ellenállásán. Nem volt és ma sem lehet egységes kultúrája sem, mert a fennálló kultúrakülönbségek nivellálása soha sem lehet egy évtized munkája.

Ha a délszláv államban fennállott iskolarendszereket vesszük figyelembe, igen nagy különbségeket kell köztük meglátnunk. A Magyarországtól elcsatolt bácska-bánság-baranya-muramenti területek magyar iskolarendszere, teljesen európai magaslapon állott és évszázados fejlettségre tekinthetett vissza. A szűkebb Ausztriától elvett területrészeken, a krajna-karinthia-stájeri részekén, a legeurópaibb osztrák iskolarendszer dívott. Horvátország horvát-magyar iskolarendszere szintén egészen európai pillérekén nyugodott. Viszont a tágabb Monarchiától elválasztott területeken, Boszniában, Hercegovinában, Dalmáciában, ha nem volt is még egészen európai az iskolarendszer, de erősen arra felé tartott, különösen az utolsó monarchiális évtizedben. Ezzel szemben a háborúelőtti Szerbiában, ha a XIX. század folyamán a szerb iskolarendszer nagy léptekkel haladt is Európa felé, mégis szellemében letörölhetetlenül magán hordozta még a bizánci pravoszlávizmus minden bélyegét és főleg a gyakorlati pedagógia terén, még mindig a félig-befejezettség balkánias jellegét viselte magán. Ó-Szerbiában végül, még egészen balkáni jellegű volt minden iskolázás.

Ami a Jugoszláviához csatolt európai területek iskolatörvényhozását illeti, az köztudomás szerint, európai nívón állott. Szerbia iskolatörvényhozása is európai szellemről tesz tanúságot 1904 óta. Csak ideje nem volt ennek a folyton forrongó és háborús országnak arra, hogy iskolatörvényhozását, a gyakorlatban is, élő és megvalósult iskolatörvénykezéssé kiépítse.

Amilyen heterogén volt hát az újonnan alakult Jugoszlávia iskolarendszere és bizonyos szempontból a törvényhozása is, éppannyira heterogén volt s ma is az, az új egybekovácsolt államnak a kultú-

rája is. Sőt, ezen a téren a legváltozatosabb, a legtávolibb s a legmélyebben elűtő kultúrfokot találjuk Jugoszláviában. Így találunk a mai Jugoszláviában egészen európai kultúrát, a mi Délvidékünkön, Horvátországban, Szlovéniában; találunk féleuropai kultúrát, Bosznia-Hercegovinában, Dalmáciában és Szerbiában; de találunk teljesen balkáni kultúrzónát is, Ó-Szerbiában és Montenegróban. Éppezért joggal állíthatjuk, hogy az ú. n. utódállamok között, talán egy sem annyira heterogén az iskola és a vele szorosan összefüggő általános kultúra tekintetében, mint éppen az a Jugoszlávia, amely ma egyik lábával ott áll még a leghomályosabb balkáni hegyek-völgyek között, míg a másik lábával már belegázolt Európa testébe.

Mіндеzt nagyon jól tudták és látták 1919 óta az összes szerb kormányok is. Ezért törekedtek minden erővel arra, hogy az ennyire heterogén ország területén megteremtsék az egységes iskolarendszert, az egységes iskolatörvényhozást és az egységes szellemű kultúrát is. Csakhogy éppen ezt az egységesítést vétték el a leggyökeresebben. A szerb kormányzatok ugyanis ez alatt a nagy egységesítés alatt, egyszerűen a teljes elszerbesítést értették: a jugoszláviai kultúra egész vonalán. Az iskolákban mindennek szerbnek kellett lennie, a dédelgetett és kizárólagos nagyszerb eszme szolgálatában. Világos azonban, hogy az ilyen nagyszerbesítő egységes iskolázás ellen, a csatolt területek hevesen tiltakoztak. Nemcsak azért tiltakoztak, mert nekik már előbb kiépített, évszázados és európai magasságú iskolarendszerük, törvényhozásuk és nagyléptű kultúrájuk volt, hanem tiltakoztak azért is, mert a szerb hegemonia által erőszakolt iskola- és kultúregységesítés a számukra voltaképpen a félbalkánizmusra való visszatérést jelentette. Ám a leghevesebben tiltakoztak azért is, mert az ő eddigi kultúrájuk Ősi nemzeti kultúra volt, amelytől megválni, a történelem jogán, nem akartak. Addig, amíg a szerbek Jugoszlávia első évtizedében, ezt az egységesítést európainak látszó kormányzati és politikai eszközökkel iparkodtak megvalósítani, nem sikerült nekik. Nem is sikerülhetett, mert Jugoszláviában Európa nem akart Balkánra süllyedni, viszont a szerb Balkán, nem akart Európává átalakulni. Csak amikor tíz év veszekedő huza-vonája után, nyilvánvalóvá lett, hogy a szerb értelmezésű kultúregységesítés, szelídebb eszközökkel keresztülvihetetlen, akkor nyúltak Belgrádban a politikai diktatúrához. Tehát a nagyszerb diktatúrának volt meg a bátorsága, hogy egyszerűen diktálja az egységes iskolatörvényhozást, amely most már minden parlamenti módszer nélkül, a nagyszerb nacionalizmus jegyében parancsolja rá egész Jugoszláviára, az egységes törvényhozást, iskolarendszert és az egységes kultúrát. Így született meg az a három kultúrtörvény, amelyet a diktatúra teremtett meg.

A nagyszerb diktatúra három külön törvénnyel fogta át az egész jugoszláviai iskolaügyet: meghozta a népoktatásról szóló egységes törvényt, meghozta a középfokú iskolákra vonatkozó törvényt és végül, a főiskolai oktatás törvényét.

SORRENDEN az első a diktatúra népiskolai törvénye. A törvényt 1929 december hó 5-én írta alá Sándor diktátor-király. Meg-

jelent a Szluzsbene Novine december hó 9-1, 289. számában, 12 fejezetből és 183 §-ból áll. Terjedelmét tekintve tehát, nagy alkotás. A törvénnyel megszűnnek az eddig érvényben volt összes népiskolai törvények, megszűnnek az eddig fennállott összes népiskolai iskola-rendszerek. Az 1930/31. iskolai évtől kezdve már a diktatúra törvénye által teremtett új népiskolázás valósítandó meg.

Természetes, hogy a jelen nagyszerb népiskolai törvénynek minden intézkedését nem ismertethetjük. Csupán az általános és elvi jelentőségű rendelkezésekre terjeszkedhetünk ki, azokra is inkább és elsősorban a kisebbségeket érintő szempontokból s a részletesebb rendelkezésekből is csak azokat emelhetjük ki, amelyek különösebb nívumokat tartalmaznak. A törvény pedagógiai értékelése, inkább egy pedagógiai szaklapnak lehet a feladata.

Tehát: a diktatúra népiskolai törvényének legelső és legfőbb egységesítő parancsa: a népiskolák és a népoktatás kizárólag állami intézmények és állami feladat. Ez az alapvető diktátum tehát nem ismer sem felekezeti, sem községi, sem más magánjellegű iskolát: semmiféle autonómjogú népiskolát, semmiféle vallás- vagy nemzeti kisebbségi népiskolát. A diktatúra népiskolai törvényének azonban már ez az i. §-a homlokegyenest ellenkezik a Védelmi Szerződés 7—8. §-aiban előírt azzal a kisebbségeknek biztosított joggal, hogy a vallási és nemzeti kisebbségek, saját igazgatásukban, a saját költségükön, sőt az állam kultuszköltségvetéséből támogatottan, fenntarthatnak iskolaintézményeket. Ezzel a diktálással a diktatúra különben csak véglegesítette azt az eddig átmeneti, rendeleti iskola-helyzetet, amely eddig is elkobozta az összes fennállott felekezeti, községi és minden jellegű magán, autonómjogú népiskolákat. Ezentúl tehát intézményesen, törvény szerint, nincs meg többé a lehetősége sem annak, hogy odaszakadt magyar kisebbségünk fenntartsa autonóm felekezeti, akár nemzetiségi, önjogú népiskolákat. Elvesztette végleg azt a fundamentális, természetes és pozitív jogát is, amelyet iskolafenntartási és iskolaigazgatási jognak ismer az iskola-törvényhozás és a Nemzetek Szövetsége által ratifikált Védelmi Szerződés, tehát a nemzetközi jog is.

Hasonlóan alapvető és fontos rendelkezése a diktatúra-törvény 1. §-ának az az imperatívusza is, amely a népoktatásba olvasztja be az iskolánkívüli, összes népi kultúrát szolgáló intézményeket, és pedig nemcsak az államiakat, hanem a magánosok által kezdeményezett, vagy megteremtett népi kultúraintézményeket is. Ezzel az intézkedéssel viszont nemcsak a népoktatás, hanem az egész népművelés is, kizárólag államivá válik. De mert a „jugoszláv állam“ a valóságban tisztára „nagyszerb állam“, — minden hangoztatott „jugoszláv frázis“ ellenére is, — nyilvánvaló, főleg az eddigi tíz „jugoszláv év“ tapasztalatai után, hogy itt a legtágabbkörű, egységes népi elszerbesítésről van szó. Beláthatatlan veszedelem rejlik ebben a diktatúra-intézkedésben, különösen a kisebbségek nemzeti kultúrájára nézve. A törvény különben világosan kimondja:

157. §. A közoktatásügyi miniszter a hadi és tengerészeti, a kereskedelem- és iparügyi, a szociálpolitikai és közegészségügyi minisz-

terekkel egyetértve s a minisztertanács elnökével egybehangzóan szabályzatot fog kiadni, amellyel az összes állami és magánakciók egyesítésére vonatkozó eljárást és utasítást állapít meg: a közművelődés szempontjából.

Ez a szabályzat felöleli az összes állami és báni intézményeket, valamint az összes magánintézményeket (humánus, közművelődési, hazafias, ének, torna, hivatásos és szakbeli), amelyeknek működése bármilyen formában is a népműveléshez tartozik.

Ezzel a világos rendelkezéssel szemben az 1. § még csak ilyen szelíden zengedez a nagy egységesítésről:

1. §. A népiskolák állami intézmények, amelyeknek feladata, hogy az állami és nemzeti magánintézményekkel (humánus, közművelődési, hazafias, ének, torna, hivatásos és szakbeli), amelyeknek működése bármilyen formában is a népműveléshez tartozik, együttműködés által terjesszék.

hogy a nép körében a kultúrát, közvetve és közvetlenül a nemzeti boldogulást célzó kultúrintézményekkel való együttműködés által terjesszék.

A törvény részletesebb rendelkezéseiből talán ezek a fontosabbak, sokszor érdekesebbek:

Az egész népoktatás két főreszre oszlik: az elemi oktatásra és a felsőbb népoktatásra. Az elemi oktatás négy osztályból, a felsőbb pedig újból négy osztályból áll. Vagyis: a szerb diktatúra már törvényszerűleg behozta a nyolcosztályos népoktatást, az 1930/31. évtől kezdődőleg, ami nálunk még csak a jövő zenéje. Tudja a szerb diktatúra is, hogy ez modern és gyökeres átalakulás, nem történhetik meg máról-holnapra, különösen amikor még olyan területei is vannak Jugoszláviának, — a balkáni részeken, — ahol úgyszólván semmiféle iskola sincsen s ezért kimondja törvényében azt is, hogy ez az átalakulás csak fokozatosan történhetik majd meg.. Am tagadhatatlan előrelátása a szerb diktatúrának az is, hogy nemcsak az évi kultusköltségvetéseibe állít be állandó összeget ennek az átalakulásnak a finanszírozására, hanem az állami jelzálogbanknál egy 150 millió dináros állandó iskolaalapot létesít, amelyből a szegényebb iskolaközségek mindenkor megkaphatják a kamatmentes, hosszúlejáratú kölcsönöket, hogy iskoláikat ebben az irányban fejleszthessék, illetve újakat is emelhesenek.¹ A népiskolák felső négy osztálya bifurkál: mezőgazdasági helyeken mezőgazdasági, ipari helyeken ipari és kereskedelmi irányú.

A legalsóbb elemi oktatást megelőzik az ú. n. előkészítő-osztályok és a kisedővódák. Az előkészítő-osztályokra nézve a törvény így rendelkezik:

9. §. Azon gyermekek számára, akiknek anyanyelve nem királyságunk államnyelve, az elemi iskolák mellett, előkészítő-osztályokat lehet nyitni. Ez azonban a kötelező iskoláztatás előírt éveinek számába nem számítatik be. Az előkészítő-osztályokba való beiratkozás nem kötelező.

Az óvodákra vonatkozólag pedig a törvény rendelkezése ez;

13. §. Kisedővódák felállítása a nagyobb városokra és ipari központokra kötelező, óvodák nyithatók a község vagy a szülők kívánságára is, ha azok látogatására legalább 50 gyermek iratkozik be, avagy ahol a kultúrhatóságok az óvoda megnyitását szükségesnek tartják. Az óvodába való beiratkozás nem kötelező. Az óvodákba fiú- és leánygyermekeket vesznek fel, akik a negyedik életévüket már betöltötték.

Elemi iskola a törvény szerint ott nyílik meg, ahol a 4 kilométeres sugarú körzetben legalább 30 iskolaköteles gyermek van. Az olyan

¹ A diktatúra törvénye szerint az állam csak a tanító fizetését adja, az iskola épületét, az iskolaközség tartozik emelni és fenntartani.

helyeken azonban, ahol a területi nehézségek különösen súlyosak, 20 tanuló részére is megnyitandó az elemi iskola. A felső népiskolák csak fokozatosan, a helyi lehetőségeknek megfelelőleg nyitandók meg. (17. §.) De az olyan területeken, ahol egyelőre semmikép sincsenek meg az iskolanyitás feltételei és ahol 10—20 iskolaköteles mégis van, ott átmeneti iskolaállomások vagy pedig ambuláns iskolák nyitattak meg. Az iskolaállomáson a tanítás 10 hónapig tart, háromszor hetenként fél- napon át; az ambuláns iskolákban pedig 5 hónapig. Az iskolaállomá- sokon a szomszéd tanító tanít, az ambuláns iskolákban azok a fiatal állami tanítók, akiknek nincs helyhez kötött rendes iskolájuk. (18. §.)

Az elemi iskolákban 14 tantárgy tanítandó. Érdekes, hogy a házi gazdálkodás, az egészségügy külön tárgy, a torna pedig a szokol-rendszer szerint történik. A hitoktatás kötelező és a szülők kívánsága szerint vagy az illető felekezeti lelkésze vagy a tanító adja elő.

A tannyelv az egész államban a szerb:

„Az általános rendes oktatás a népiskolákban az állam nyelvén történik, a közoktatásügyi miniszter által előírt tanterv és programm szerint, az egész államra kötelezőleg.“ (42. §.)

Minket természetesen, leginkább a törvénynek azok a rendelkezései érdekelnek a legközelebről, amelyek a kisebbségekről szólnak. Kivételek a kisebbségek számára:

45. §. Azokon a helyeken, ahol jelentékeny számban más nyelvű állampolgáraink élnek, külön elemi iskolai osztályok nyitattak meg ezek gyermekei számára. Ezekben az osztályokban nem lehet kevesebb 30—30 tanuló. Kivételesen 25 tanuló mellett is lehet osztályt nyitni, amiről a közoktatásügyi miniszter dönt.

Az oktatás tervezete és programja itt ugyanaz, mint az országban fennálló egyéb elemi iskolákban. A tanítás ezekben az osztályokban a tanulók anyanyelvén történik. Az államnyelv mint kötelező tantárgy adatik itt elő. Ahol egyazon kisebbségnek több osztálya van, ott külön igazgatójuk lehet.

46. §. Amelyik helyen fennállanak állami tanítási nyelvvel osztályok vagy iskolák és mellettük osztályok vagy iskolák egyéb nemzeti- ségi tanítási nyelvvel, ott az államnyelvű tanulóknak az állami tan- nyelvű iskolákat kell látogatniuk, az egyéb nemzetiségű és nyelvű gyer- mekeknek pedig, a szülők kívánsága szerint, lehet az állami tannyelvű osztályokat járnuk, a saját anyanyelvű osztályaik helyett.

Egyik nemzeti kisebbséghez tartozó gyermekek nem járhatnak a másik nemzeti kisebbségi iskolába.

Az olyan helyeken, ahol iskolaköteles nemzetiségi kisebbségi gyér-, mekek vannak, akik számuknál fogva nem részesülhetnek az anyanyel- vükön való oktatásban, ott ezeknek a gyermekeknek az állami tannyelvű iskolákba kell járnuk.

47. §. Az összes népiskolákban az oktatást állami tanítók végzik, akiknek tökéletesen kell bírniuk az állam nyelvét. Ugyanez áll a hit- tantanítókra is.

Ez a három idézett paragrafus dönti el tehát intézményesen ezentúl a kisebbségek iskoláztatását Jugoszláviában. Miután ez a három pont sorsdöntő az ottani magyarságunk népi és nemzeti kul- túrájára, nemzeti egzisztenciájára, azért, bár a pontozatok önmaguk- ban is, minden kommentár nélkül elég világosak, mégis szóval fűz- hetünk hozzájuk egy-két fájó megjegyzést.

Említettük már, hogy a törvény 1. §-a megszüntet minden autonómjogú felekezeti vagy másjelleű, nem állami népiskolát. Tehát a meztelen valóság ma Jugoszláviában az, hogy a magyarság- nak nincsen ott egyetlen egy népiskolája sem, amelyet magáénak vallhatna. Sőt, minden népiskolája, akár felekezeti, akár községi, akár magánjelleű volt a háborúig, most a diktatúra-törvény szerint,

végérvényesen államosított, elvétel. Ezután azonban az a kérdés merülhet fel, hogy ilyen körülmények között, hogyan gondoskodik a szerb diktatúra-állam a kisebbségei népoktatásáról? Az idézett 45. §. szerint, azokon a helyeken, ahol tekintélyes számban élnek kisebbségek, ha 30 iskolakötelest felmutathatnak, akkor az állam tart fenn a számukra, az állami iskola keretein belül, állami kisebbségi osztályt, ahol anyanyelvükön taníttatnak s ahol az államnyelv csak kötelező tantárgy. Kivételesen 25 kisebbségi tanuló esetén is engedélyezhet a miniszter kisebbségi osztályt. Mármost jól tudjuk, hogy a famózus névegyelemzés a mai napig is fennáll és rigorózus gyakorlatban van, tán erősebb kivitelben mint eddig bármikor. Tehát a helyi iskolahatóság ma is, ezentúl is, 30 alá fogja szorítani a kisebbségi tanulók számát, hogy ezzel őket a törvény 46. §-a szerint, az állami nyelvű iskolába kényszerítse. Egyébként is, nagyon bizonytalan lábon áll az az iskolatügy, amely minden évben a tanulók hullámozó és mesterségesen szorongatott számától függ. Ha nem ismemők az eddigi nagyszerb iskolapolitikát, Fribicsevicstől Nikicsig, amely eddig is ilyen ürüggyel apasztotta a kisebbségi tagozatok számát, akkor nem volna aggodalmunk annyira indokolt, mint tudva és panaszolva az eddig több, mint tíz év óta divatozott, ilyenemű drasztikus praktikákat. Ha 10—20 államnyelvű gyermeknek nincsen iskolája, akkor iskolaállomásokot, ambuláns iskolákat rendel a diktatúra törvénye; vajjon mért nem lehet 28 kisebbségi tanulónak ambuláns magyar tanítója? Miért kell ezeket az analizált gyermekeket az államnyelvű iskolákba betereelni? Nem a nagyszerb tendencia ez, amely egy évtized óta gázol végig kisebbségi jogon, nyelven, kultúrán, hogy mindezt szerbbé tehesse?!

Van ezeknek a paragrafusoknak még egy igen veszedelmes kihatású rendelkezése a kisebbségekre nézve: ez az, hogy a nemzeti kisebbségek nem járhatnak egymás kisebbségi osztályaiba soha és semilyen körülmények között, hanem ha nincsen valamely kisebbségnek helyben külön saját osztálya, akkor az ilyen külön nemzeti-ségi osztály nélkül sýnylódó nemzetiségnek, az állami szerbnyelvű iskolába kell küldenie gyermekeit. Ez a rendelkezés a legprimitívebb emberi jogba ütközik, mert a természet törvénye szerint mindenkinek jogában áll a gyermekét olyan tannyelvű iskolába járatnia, amÜyenbe akarja és viszont senkinek, még az államnak sem állhat jogában a tanulókat olyan iskolába kergetni, amelyhez hajlandóságuk nincsen.

Ismerjük különben a szerb iskolapolitikának azt a felfogását is, hogy a Kisebbségi Szerződés, amelyet maga is ratifikált, nem kötelezi a szerb államot másra, mint csak arra, hogy a nemzeti kisebbségeknek az elemi oktatásban biztosítsa az anyanyelvi tanítást. Nemrégiben Nikics Fedor, szabadkai jogakadémiai tanár, most segéd-minisztere a kultuszminiszternek, ezt a hamis teóriát iparkodott a Kisebbségi Szerződésnek imputálni. Ezért a felsőbb népoktatás négy osztályában, amely tehát nem elemi oktatás, már párhuzamos kisebbségi osztályok sincsenek, tehát ott már nincsen anyanyelvi oktatás a kisebbségek számára. Hogy ez a teória valóban hamis és

nem fedi a Kisebbségi Szerződésnek sem a szellemét, sem a betűit, azt megállapíthatja a laikus is, aki valaha figyelemmel elolvasta a saint-germain-en-layei védelmi szerződés vonatkozó pontjait.

Nem lesz felesleges ezek után, ha röviden tesszük fel a kérdést: miben áll hát ma Diktatúra-Jugoszláviában, a kisebbségek iskolázása? Az állami népiskolákban, ott, ahol 30 kisebbségi tanuló megmarad a névanalizálás után, tanítanak a négy alsó, azaz elemi osztályban magyarul is, illetve németül is, mert három tárgy itt is az állam nyelvén adandó elő: történelem, szerb nyelv, hazai földrajz (a nacionális tárgykör), a négy felső néposztály pedig ezzel szemben, már tisztára szerb tannyelvű.

Különös az is, hogy a diktatúra népiskolai törvénye egyáltalán nem említ és nem ismer vallási kisebbséget, pedig erről is beszél a Védelmi Szerződés.

Vannak tehát a szerb legújabb iskolatörvénynek határozottan modern intézkedései is, de azért mégis legfőbb vonása, hogy határozottan, rendszeresen és fokozatosan a kisebbségek, sőt a horvátok és szlovének denacionalizására is tör: hogy mindent szerbbé tehesen. Továbbá az a komoly vád emelhető ellene, hogy kisebbségellenes intézkedéseivel ellenkezésbe került a nemzetközi joggal, a Védelmi Szerződés kultúrparagrafusaival.

MÁSODIK kultúrtörvénye a diktatúrának a középiskolákra vonatkozó törvénye. Ezt a törvényt Sándor király 1929 augusztus 31-én írta alá. A törvény az átmeneti intézkedésekkel 132 §-ból áll.

Kisebbségi szempontból főjellemvonása, hogy a kisebbségekről egyetlen szóval sem emlékszik meg. Tehát: kisebbségi középiskolák a törvény szerint nincsenek, még a párhuzamos kisebbségi tagozatok alakjában sem. Az az egynéhány halódó, párhuzamos kisebbségi, középiskolai tagozat, amely ma még teng-leng, törvényen kívül áll. Intézményesen biztosítva nincsen. De ha viszont tudjuk, hogy számuk a ma is gyakorolt névelemzés következtében évről-évre apad, nem lehet mást gondolnunk, mint hogy a szerb középiskolai politika tervbe vette, hogy azokat fokozatosan beszünteti, amit igazol az a körülmény is, hogy az új középiskolai törvény egyáltalán nem beszél kisebbségi középiskolákról. Természetes, hogy ez a politika is ellenkezik a Védelmi Szerződés intenciójával, amely egyáltalán nem tesz különbséget alsóbb és felsőbb fokú kisebbségi iskoláztatás között, amikor ezt a jogot a nemzeti és vallási kisebbségeknek kifejezetten biztosítja.

Máskülönben a törvény érdekesebb intézkedései közül idézzük az alábbiakat:

1. §. A középiskola feladata, hogy összhangatosan fejlessze a tanulók képességeit; hogy általános magasabb és nemzeti képzettséget nyújtson; hogy az erkölcsöt és a jellemet fejlessze; hogy munkafegyelmre neveljen; az élet, a szociális és polgári kötelességek feladatairól való tudatot növelje; hogy a tanulókat a későbbi hivatásukban, a szak- és tudományos tökéletesedésre a felső iskolákon és az egyetemeken, képessé tegye.

Itt csupán a „nemzeti képzettséget“ emeljük ki, amely nem más a valóságban, mint „nagyszerb nemzeti képzettség“.

A középiskolák egyébként teljesekek és nem teljesekek: nyolc osztállyal teljesekek, négy osztállyal nem teljesekek.

3. §. A középiskolák típusai a következők: reálgimnázium, reáliskola és klasszikus gimnázium. Reáliskolák és klasszikus gimnáziumok mint külön iskolák, vagy mint párhuzamos osztályok a reálgimnáziumok mellett, csak olyan helyeken nyithatók meg, ahol már van reálgimnázium, mint a középiskolák általános típusa.

Amint tehát látható, a diktatúra a reálgimnáziumos rendszert teszi meg a szerb középiskolai oktatás fő típusává, míg a humanisztikus gimnázium és a reáliskola inkább a szakiskola jellegével bír.

Amíg a népoktatás teljesen és kizárólag állami, addig a közép-oktatásban az állami iskolákon kívül, lehetséges az önkormányzati, tehát bánási, járási, községi, illetve városi középiskola is. Csakhogy ennek a közigazgatási középiskolának az autonómia szempontjából egyáltalán nincsen jelentősége, mert hiszen a diktatúra uralma óta, az ú. n. önkormányzatoknak sincsen semmi jelentőségük az autonóm igazgatás szempontjából. Teljes centralizmus nyeli el az önkormányzatokat: a centrális hatalom nevezi ki az összes tisztviselőket, sőt az önkormányzati képviselőket, illetve tanácsosokat is. Ezek az önkormányzati iskolák tehát a valóságban nem egyebek, mint közvetett állami középiskolák.

Hogy mennyire nem lehetséges valamilyen autonómjellegű középiskola, azt világosan kimondja a törvény 5. §-a, így rendelkezvén:

A középiskolák államiak és önkormányzatiak. Magán középiskolák nem állhatnak fenn.

Ez a kurta paragrafus tehát egyúttal temetője is az autonóm kisebbségi, felekezeti, egyesületi vagy akármilyen más elnevezésű magán-középiskolának.

Középiskolát csak költségvetésileg, királyi ukázzal lehet nyitni akkor, ha az egyébkénti feltételek mellett, az első osztályra 50, az ötödik osztályra 35 tanuló jelentkezett. Minden iskolánál legfeljebb 16 osztály lehetséges. Egy teljes középiskola visszafélesztendő nem teljes középiskolává, ha három egymás után következő esztendőben, a négy felső osztály tanulóinak a száma nem volt nagyobb 90-nél. Ezen bukhatnak el az eddig fennállott párhuzamos kisebbségi nyelvű középiskolák. Viszont a nem teljes középiskola is megszüntetendő, ha három egymás után következő esztendőben tanulóinak a száma nem volt nagyobb 120-nál. Itt fognak viszont a jövőben elbukni még a lefejllesztett, eddigi nem teljes kisebbséginek mondott középiskolák.

Specialitása a szerb középiskolai törvénynek, — ami különben rendeletileg eddig is gyakorlatban volt, — hogy minden középiskolának megvolt s ma törvényileg megvan, a maga területisége, territórium, ahonnan tanulóit felvehet, illetve felvenni köteles. Ezt a territóriumot a miniszter állapítja meg minden középiskola számára. Ez a rendelkezés is alkalmas arra, hogy a kisebbségek mellénekek szegezzék.

Ahol nincsenek nyilvános könyvtárak, ott a tanári könyvtár, a miniszter jóváhagyása után, nyilvános könyvtárrá deklarálható. „Minden állami középiskolának fürdő és iskolai poliklinika számára való helyiségekkel kell felszerelve lennie.” „A tanulók kirándulásai oktatási, egészségügyi és pedagógiai szempontból úgy tekintendők, mint az iskolai munka egyik alkotó része.”

A törvény értelmében a tanulók selejtezése és a kisebb hivatalok betöltése végett, megmarad a kis érettségi vizsga, a negyedik osztály végén.

57. §. Azok a tanulók, akik a VIII. osztályt elvégezték, a tanítás végén, felső tanfolyam-vizsgát tesznek (érettségi). Azok a tanulók, pedig, akik a TV-ik osztályt bevégezték, a tanítás befejezésével, alsó tanfolyami vizsgát tesznek. Az alsó tanfolyam-vizsga alól azok a tanulók, akiknek a tárgyakból legalább igen jó osztályzatuk van, felmentetnek.

A kisebb érettségi már itt, az alsó gimnázium befejeztével, eddig nagyon hatásos eszköznek bizonyult arra, hogy a kisebbségi tanulókat irgalom nélkül kiselejtezzék s így a továbbhaladás elől az útjukat mindörökké eltörlasszólják.

A nagyszerb cél szolgálatában áll különösen a 67. §., amely rendelet formájában, eddig is fennállott, önmagáért beszél:

67. §. Minden középiskola tanulói egyesületet alakíthatnak intellektuális, erkölcsi, esztétikai és higiéniai továbbképzésük céljából,

de semmiesetre sem faji avagy vallási alapon. Ezeknek az ifjúsági egyesületeknek a működése, az iskolai igazgatás állandó ellenőrzése alatt áll. Az alapszabályokat a közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá, a tanári tanács javaslatára. Ezekben az egyesületeken kívül a középiskolák tanulói semmiféle más társulatok tagjai nem lehetnek, kivéve az ifjúsági Vörös Kereszt Egyesületet.

Első pillanatra úgy hangzik ez a paragrafus, mintha csupán pedagógiai, helyesebben iskola-diszciplináris célzata volna. Pedig egészen más a célzata. Hogy egészen más, erre rávilágít a szigorúan tiltó mellékmondat: de semmiesetre sem faji, avagy vallási alapon. A faji egyesületek ürügyén a horvát, a szlovén, a muzulmán, a magyar, a német, a török ifjúsági nemzeti önképzőkörök tétetnek lehetetlenné, hogy ezekben a fiatalok megismerve nemzeti kultúrájukat, történelmüket, irodalmukat, ne lehessenek ellenségeivé a szerb nacionalizmusnak, viszont vallási alapokon lehetetlenné tétetnek,—hogy egyet említsünk, az ismert katolikus Mária-kongregációk,— azért, hogy a tagjaik ne válhassanak ellenségeivé a pravoszláviának, amely elsőrendűleg nagyszerb gondolkozású. Kettős tilalom ez azért, hogy csak a szerb egyesületek működhessenek: a nagyszerb eszmevilág körében.

A tanárok állami tisztviselők, az 1923-i tisztviselői pragmatika szerint, az első kategória 9 csoportjában. Rendes fizetésüket a 8. csoportnál kezdik. Szolgálati teljes évük: 35 év. 15 évi szolgálat után nyugdíjként fizetésük 60%-át kapják, a pótlékokkal. Minden további megkezdett év után 2%-kal emelkedik a nyugdíjigényük. A tanár heti óraszám: 18 óra. Az érdemes tanárok a szünidő alatt államsegélyt kapnak tanulmányaik elmélyítése céljából és külföldi tanulmányutak végzésére.

A DIKTATÚRA harmadik kultúrtörvénye az egyetemekről és a főiskolákról szóló törvény. Ezt a törvényt 1930. június hó 28-án írta alá Sándor király. Megjelent a Hivatalos Közlöny 1930. július hó 4-1 számában. Tíz fejezetből áll, a XI. az átmeneti intézkedéseket tartalmazza.

Az egyetemek feladatáról, számáról, jogairól az első négy paragrafus intézkedik:

1. §. Az egyetemek a szakképzettségnek, a tudomány művelésének és a jugoszláv nemzeti műveltség kiépítésének a legmagasabb közoktatásügyi intézményei. Az egyetemek autonóm testületek s a törvény korlátai között a saját szerveik, de a közoktatásügyi miniszter legfőbb, közvetlen felügyelete alatt végzik feladataikat.

2. §. Az egyetemek az állam költségvetéséből tartják fenn magukat. Az egyetemek jogi személyek. Ajándékozást és hagyományozást fogadhatnak el. A hagyományozásból vagy ajándékozásból alakított fakultások, intézetek vagy katedrák alapítóik nevével nevezhetik magukat.

Arra a kérdésre, hogy a jelenlegi Jugoszláviában hol vannak egyetemek, főiskolák és mekkora terjedelemben, megfelelnek a törvény alábbi paragrafusai:

3. §. Egyetemek Belgrádban, Zágrábban és Laibachban vannak. Külön egyetemi elnevezések, a közoktatásügyi miniszter javaslatára, királyi ukázzal adományozhatók. Mint a belgrádi egyetem külön fakultásai állnak fenn: a szabadkai jogi és az úszkubi bölcséleti fakultás.

4. §. A belgrádi egyetemnek 6 fakultása van: bölcséleti, jogi, hittudományi (pravoszláv), orvosi, gyógyszerészeti, technikai és mezőgazdaság-erdészeti. A zágrábi egyetemnek 7 fakultása van: bölcséleti, gyógyszerészeti, jogi, hittudományi (római katolikus), orvosi, állatorvosi, technikai és mezőgazdaság-erdészeti. A laibachi egyetemnek 5 fakultása van: bölcsészeti, jogi, hittudományi (római katolikus), orvosi és technikai.

A három egyetem közül a belgrádi és a zágrábi régi, míg a laibachi 1919-ben már Jugoszláviában állítottatott fel. Ugyancsak az új állam alkotása a szabadkai jogi és az úszkúbi bölcsészeti fakultás is.

Az egyetem hatóságai: a rektor, akít két évre választ az egyetemi tanács, — a fakultások dékánjai, akiket évenként a fakultások tanárai választanak, — az egyetemi tanács, amely a rektorból és a rendes tanárokból áll, az egyetem szenátusa, amely áll a rektorból, az összes fakultások dékánjaiból, az egyetem igazgatósága, amely a rektorból és az összes dékánokból áll, a fakultások tanácsa, amelyet a fakultás professzorai és összes docensei alkotnak, az alsó és felsőbb fegyelmi bíróság és végül a hallgatók fegyelmi bírósága, amelyben három professzor is helyet foglal.

Az egyetem előadói kara: a rendes és rendkívüli professzorok, a docensek, a magánocensek, a tiszteletdíjas professzorok, a tiszteletdíjas előadók, a lektorok és az egyetem közügyességi tanítói. A professzor meghívható vagy pályázat alapján megválasztható, munkássága és tudori oklevele alapján. Ha a miniszter két hónap alatt nem válaszol a választást illetőleg, újra választás következik, de ha újra ugyanazt választják meg, a miniszter két hónap alatt köteles válaszolni. Az egyetemi professzorok királyi ukázzal neveztetnek ki és azonnal állandóságot és elmozdíthatatlanságot nyernek. A technikai és mezőgazdaság-erdészeti fakultásokon nem kötelező a tudori oklevél, hanem ezt pótolja az oklevélről szóló bizonyítvány. A professzor csak betegség esetén menthető fel vagy ha erkölcsi és társadalmi viselkedésével magát lehetetlenné tette, de akkor is csak az egyetemi tanács javaslata alapján. Az az egyetemi professzor, aki 65. életévét már betöltötte, az egyetem tanácsának a javaslatára s a fakultás indítványára, a miniszter által 70. életévéig a katedrán visszatartható. Az egyetemi professzorok az 1923 évi tisztviselői törvény értelmében, az I. osztály I. kategóriájának I. csoportjába tartoznak.

A rendes hallgatók a gimnázium, a reálgimnázium és a reáliskola maturált növendékei lehetnek. Akik idegen egyetemeken végeztek, illetve jártak, a fakultás tanácsának határozata értelmében, járhatnak továbbra az egyetemen, úgyhogy vagy az összes vagy csak az egyes szemesztereik ismertetnek el.

35. §. Az egyetemi oktatás szabad. Az előadók teljesen szabadok tudományos működésükben és senki őket tudományos fejtegetéseik miatt, felelősségre nem vonhatja. A közoktatásügyi miniszter a fakultás tanácsának a javaslatára, az egyetemeken való tanítást a tanítási intézményeken kívül is elismert szakembereknek is megengedheti, elsősorban a Tudományos Akadémia tagjainak.

41. §. A közoktatásügyi miniszter felhatalmazást kap, hogy a minisztertanács elnökével egybehangzóan, az egyetemi általános szabályrendeletet előírja, amelynek határozmányai csak külön törvénnyel val-

tozthatók meg. A külön fakultási szabályrendeleteket a miniszter hagyja jóvá.

Új egyetemek alapíthatók, de a fennállók meg nem szüntethetők, át nem helyezhetők, úgyszintén a fakultásaik sem.

A belgrádi egyetemhez mint hittudományi fakultás a pravoszláv teológia, csak a legújabb időkben került. De, mert a pravoszláv teológia hallgatóira az érettségi nem volt kötelező, azért most a diktatúra-törvény 50. §-a megengedi, hogy azok a teológusok, akik a teológiai érettségi vizsgát igen jó eredménnyel tették le, vagy kitűnő eredménnyel, az egyetem rendes hallgatói sorába felvétessenek, de a más fakultásokra való áttérés joga nélkül. Ez a rendelkezés 1940—1941-ig lesz érvényben. Szintúgy a tanítói érettségivel vagy oklevéllel bírók is, lehetnek a bölcsészeti fakultás rendes hallgatói, ám csak a pedagógiai vonatkozású szakon. Végül a muzulmán seriátiskolát végzettek beiratkozhatnak a jogi fakultásra rendes hallgatóknak, bizonyos különbséti vizsgák letétele után.

A diktatúra egyetemi törvénye ezekben foglalja össze a legfőbb oktatás rendelkezéseit. Kisebbségi szempontból, minket természetesen az érdekelhet, hogy vájjon nyere az új egyetemi törvény szerint, a kisebbségi legmagasabb kultúra is otthonra a jugoszláv egyetemen? Feleletünk: egyáltalán nem. Belgrádban 1914-ben felállítottak ugyan egyetemi katedrát a magyar nyelv és kultúra számára, de az betöltésre soha sem került. A zágrábi egyetem régebbi magyar katedrája is betöltetlen. Magától értődik, hogy ez a helyzet Jugoszláviának nem válik előnyére, hiszen ma általánosan elismert kultúrelv, hogy a szomszéd kultúrákat megismerni és megismertetni, minden nemzetnek elsőrendű kötelessége és érdeke.

EZEKBE ismertettük a szerb katonai diktatúra három kultúr-törvényét, különös figyelemmel a kisebbségekre.

A diktatúrának mindenesetre megvolt a bátorsága meghozni ezeket a nagyon fontos, az egész országra kötelező kultúrtörvényeket. Könnyebb is volt meghoznia, mint az előző parlamenti kormányzatoknak, mert azoknak hatalmas ellenzékéként ott állt a horvátság, a szlovének és a muzulmánok, tehát az ország csatolt részei. A diktatúrának nincsen ellenzéke, mert nem szólhat, tehát olyan törvényeket diktálhatott, amilyeneket akart. Ha azonban a diktatúra mindhárom törvényét a mérlegre tesszük, ha a szellemét tekintjük, úgy meg kell állapítanunk, hogy egyik törvény sem szolgálja a kisebbségek kultúráját, iskoláztatását s azt egyáltalán nem is biztosítja. Sőt ellenkezőleg! Mind a három törvény egyenesen ellene fordul már az ottani kisebbségek kulturális existenciájának is.

A törvények után a kisebbségek kulturális helyzete ma ez: ha eddig csupán átmeneti és rendeleti intézkedések fojtogatták a délvidéki magyarságunk népi és magasabb nemzeti kultúráját, ezentúl a törvények fogják fojtogatni, hacsak a kisebbségvédelemtől annyit szónokló európai lelkiismeret a közeljövőben az ígéretekkel el nem érkezik a tettekhez is.

BERKES JÓZSEF